

**ȘTEFAN AUG. DOINAȘ AND BASARAB NICOLESCU, EPISTOLARY EXCHANGE
AND ESTHETIC TRANSFIGURATION OF SOME CONCEPTS OF
TRANSDISCIPLINARITY**

Maria CHEȚAN, PhD, "Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: Ștefan Aug. Doinaș and Basarab Nicolescu, two great spirits related through the generosity of the humanist vision, met, held an epistolary dialogue and had common projects. Doinaș has commented upon a few of the innovative concepts proposed by Basarab Nicolescu and also aesthetically transfigured, in literary pages, certain concepts of transdisciplinarity.

Keywords: epistolary dialogue, transdisciplinarity, prose, aesthetic transfiguration.

Ștefan Aug. Doinaș l-a întâlnit pe filosoful și fizicianul franco-român Basarab Nicolescu grație unei conferințe despre transdisciplinaritate, susținute de acesta din urmă la New Europe College (NEC) la data de 19 noiembrie 1998. Doinaș se afla în primul rând și asculta cu mare atenție expunerea (dovadă a interesului scriitorului pentru acest subiect este și faptul că el scrisese, cu câteva luni înainte de conferința pe care o urmărea la NEC, un articol bine documentat despre Manifestul Transdisciplinarității, publicat în „Curentul” din 4 iunie 1998).

Relația epistolară a celor doi scriitori era însă anterioară întâlnirii prilejuite de acest eveniment, ea cunoscând o mai îndelungată evoluție.

Din corespondența ce ne-a fost pusă la dispoziție prin bunăvoința fondatorului transdisciplinarității, face parte și o scrisoare datată 8 septembrie 1997, prin care redactorul-șef al revistei „Secolul 20” îi comunica lui Basarab Nicolescu faptul că, spre finalul anului, publicația pe care o conducea avea în intenție editarea unui număr având drept tematică exilul iar rubrica „20 spre 21” urma să fie consacrată textelor care fuseseră semnate de Stéphane Lupasco în publicația „3e Millenaire”. Mulțumind în același timp pentru exemplarele din revista „3e Millenaire” (obținute prin bunăvoința d-lui Solomon Marcus), Doinaș solicita acordul lui Basarab Nicolescu pentru publicarea tuturor textelor aparținând lui Stéphane Lupasco, Fundația „Secolul 21” intenționând să valorifice articolele respective sub formă bilingvă, într-un volum de sine stătător. Invitația lui Doinaș era ca Basarab Nicolescu să prefățeze paginile lui Stéphane Lupasco, prezentând totodată publicului românesc revista „3e Millenaire”.

În răspunsul său (scrisoarea datată 27 septembrie 1997, Paris), Basarab Nicolescu precizează că fuseseră trimise în urmă cu o săptămână numerele solicitate, în care se aflau textele lui Lupașcu, iar textul prefăcător depindea de termenul acordat de revista românească. Corespondența celor doi scriitori pe această temă continuă, Doinaș propunând drept termen limită data de 20 noiembrie, chiar dacă strângerea textelor despre exil se finaliza la sfârșitul lui octombrie. O altă scrisoare (trimisă prin fax și datată 14 octombrie 1997), arată primirea revistelor trimise de la Paris, cerând confirmarea faptului că numerele 2, 4, 6, 7 din „3e Millenaire” sunt singurele în care semnează Ștefan Lupașcu.

Câteva explicații ale lui Basarab Nicolescu (scrisoare datată 15 octombrie 1997, Paris) precizează că drepturile de autor ale lui Lupașcu aparțin fiicei acestuia, Alde Lupasco, semnatarul angajându-se ca, pentru volum, să semneze o prefață; tot aici se regăsesc explicații despre prima serie a revistei „3e Millenaire” care a apărut inițial între 1982 și 1985, publicația vânzându-se la aproximativ 11000 de exemplare, iar apoi, la numărul 21, când directorul a vrut să tripleze tirajul, a dat faliment: „Titlul s-a vândut pe 1000 de franci. Revista continuă să apară cu același titlu dar cu o echipă cu totul diferită și cu o orientare diferită”¹.

Urma să aibă loc, pe 13 martie 1998, un colocviu Lupașcu organizat de Centrul Cultural Român și de CIRET, Doinaș figurând pe lista invitaților de onoare; la început de an însă (într-un fax datat 20 ianuarie 1998 și adresat domnului Horia Bădescu, director al Centrului Cultural Român de la Paris), scriitorul român arată că o convalescență prelungită, după două luni de spitalizare, îl va împiedica să dea curs invitației, dar solicită ca redactorul-șef adjunct al revistei „Secolul 20”, director al Fundației, d-na Alina Ledeanu, să asiste la lucrările colocviului, să prezinte ultimul număr al revistei și să obțină, eventual, alte mărturii prestigioase care să fie incluse în proiectatul volum dedicat lui Lupașcu.

Adăugând scrisorii (8 iunie 1998) un text despre transdisciplinaritate, Doinaș îi mulțumește lui Basarab Nicolescu fiindcă a făcut posibilă prezența „Secolului 20” la lucrările colocviului parizian, felicitându-l în același timp pentru reușita manifestării; alte aspecte abordate în epistolă se referă la preconizatul volum Lupasco: este agreată ideea de sumar propusă de filosoful și fizicianul francez, Doinaș contând pe o prefață substanțială din partea acestuia din urmă și precizând că volumul ar urma să apară în anul următor, iar lansarea acestuia să o facă împreună. Un alt aspect pe care Doinaș îl subliniază și pe care îl agreează în mod deosebit este ideea (catalogată chiar „formidabilă”) a unui colocviu Valéry-Lupasco, proiect avansat de Alina Ledeanu și Basarab Nicolescu.

Revista „Secolul XXI” (nr. 10-12 / 1997, 1-3 / 1998) publică un consistent grupaj dedicat lui Stéphane Lupasco: articolele *Pentru o mutație necesară în logica intelectului*, *Energetica sociologică*, *Cunoașterea cunoașterii sau creierul meu ca laborator*, *Sistemologia și structurologia*, nereunite până la acea dată în volum, erau prefațate de Solomon Marcus și Ilie Pârvu. Aceste lucrări făceau parte din categoria ultimelor texte publicate de filosof (traducerea- Laurențiu Staicu). Nu aceeași soartă o vor avea însă celelate acțiuni preconizate: volumul care să cuprindă texte ale lui Stéphane Lupasco nu va mai apărea, la fel cum nu mai are loc nici colocviul Valéry-Lupasco.

Dovadă a preocupărilor generate de ideile inovatoare ale transdisciplinarității este articolul *Ce este transdisciplinaritatea?*², în care Ștefan Aug. Doinaș trasează mai întâi liniile unui portret al lui Basarab Nicolescu, prezentându-l drept un om de cultură ce își are predecesorii în Jean Piaget, Edgar Morin și Erich Jantsch; omul care a lansat termenul de „transdisciplinaritate” e înfățișat și în calitatea sa de persoană deosebit de activă (organizator - între altele - al Colocviului Internațional Stéphane Lupasco din 1998, el fiind un apropiat al filosofului de origine română omagiat prin amintita manifestare științifică). Cea mai frumoasă apreciere, demonstrând în egală măsură capacitate de sinteză și artă portretistică, se regăsește

¹ Basarab Nicolescu, Scrisoare către Ștefan Aug. Doinaș, Paris, 15 octombrie 1997.

² „Curentul”, 4 iunie 1998, p. 23.

într-o frază aflată spre finalul articolului: „Basarab Nicolescu e un spirit complex, stăpân deopotrivă pe rigoarea unui om de știință și avântul unui explorator al imaginarului uman.”³

Preocupat îndeosebi de *Carta transdisciplinarității*, Doinaș enumeră articolele mai importante, evidențiind modul armonios în care aici se conjugă științele exacte și cele umaniste, precum și un alt aspect, legat de crearea unui orizont nou, capabil să reunească disciplinele, depășindu-le în același timp: „Deschisă spre mit și religii, fără a decreta un loc privilegiat sau în drept de a judeca alte culturi, transdisciplinaritatea reevaluează rolul intuiției, al imaginarului, al sensibilității, al corpului. Economia trebuie pusă în serviciul omului, și nu invers. Etica transdisciplinară recuză orice refuz al dialogului; alteritatea trebuie respectată: rigoare (în argumentație), deschidere (prin acceptarea necunoscutului, a imprevizibilului) și toleranță (deptul la idei și adevăruri contrare celor ale noastre).”⁴

Fericita experiență a întâlnirii dintre Doinaș și Basarab Nicolescu a lăsat semne; nu este vorba doar despre schimbul epistolar ce reliefează preocupări comune, ci și despre modul în care concepte ale transdisciplinarității, cunoscute și comentate de către Doinaș în articolul amintit, sunt valorificate creator de către acesta din urmă în pagini de literatură de o incitantă stranietate.

În mai 2002, în revista *Familia*, apare un text de o factură aparte, cu titlul *Kilometrul zero*, având la final mențiunea „Fragment din romanul intitulat - provizoriu - *Intersecția*”. Textul este însoțit de explicații ale redactorului-șef adjunct, Dumitru Chirilă, care arată că grupajul publicat în chiar luna morții poetului cuprindea creații diverse, de la poezie la eseu și proză, iar autorul însuși indicase ordinea în care textele trebuiau dispuse. O *pledoarie pentru veridicitatea aspectelor prezentate în propria scriitură* o reprezintă începutul capitoului V, care va continua cu unele considerații despre real și Nivele de Realitate. Sunt inserate fragmente în care este vorba despre „mica rațiune”, „sfântul ternar”, „miracol”, toate acestea făcând posibile afirmațiile despre existența pe orizontală care nu ne poate scoate din „impasul ontologic al unui singur orizont în care, de obicei, vegetăm mai mult decât trăim”⁵, precum și etajarea de orizonturi, fiecare orizont reprezentând linia de unire dintre două nivele, personajele și întâmplările mișcându-se și invadând orizontul de deasupra sau de dedesupt.

Incipitului („-Dar tu știi câte nivele de Realitate există?”⁶) îi răspunde, simetric și rotund, ultimul enunț al textului: „Realitatea este arborescentă”⁷, această afirmație cu caracter de generalitate fiind detaliată și susținută de două *imagini poetice* anterioare, aceea a unui *turn* foarte înalt din care la anumite etaje se deschid balcoane și uși, la fiecare nivel oferindu-se posibilitatea unei alte existențe, spațiul necesar pentru o asemenea existență creându-se pe măsura înaintării, pe principiul scârilor rulante, precum și aceea a unui *arbore*: „La fiecare nod al verticalei Realităților, exact ca la fiecare nod al unui copac uriaș cu crengi multe, se desprinde lateral o ramificație, se iscă un teritoriu de frunze, iar aceste noi disponibilități orizontale asigură noul spațiu în care vor evolua creațiile fictive ale autorului.”⁸

³ Ștefan Aug. Doinaș, *Ce este transdisciplinaritatea?* în „Curentul”, nr. cit.

⁴ Idem, ibidem.

⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Kilometrul zero*, în revista „Familia”, seria a V-a, anul 38 (138), nr. 5 (439), p. 33.

⁶ Idem, ibidem, p. 22.

⁷ Ibidem, p. 33.

⁸ Ibidem.

Cele două imagini-concept create de către Doinaș, *turnul* și *copacul* funcționează ca două *replici poetice la unele filosofeme* introduse treptat. Mai întâi, imaginea clepsidrei din care nisipul curge în ritm constant are rolul de a evidenția structurarea complexe relații real-ficționale; de la raportul acesta, considerat doar în cadrul operei literare, se prefigurează *trecerea spre zona ontologică*, deoarece „întâmplările propriu-zise” și „destinul personajelor” sunt părți ale unei aventuri existențiale: „Câtă vreme rămânem în ceea ce se numește real – care, în esența sa, este doar un nivel de Realitate – nu putem să vedem ceea ce se întâmplă dincolo de el. Dar de îndată ce întoarcem obiectul, ne dăm seama că între acest nivel de Realitate – pe care-l numim așa – și celelalte nivele există un raport intim care abia acum devine evident, vizibil, în așa fel că, lucrurile cele «de dedesupt», ca și cele «de deasupra» - ambele de aceeași valoare – capătă același certificat de existență, de vitalitate, ca și cele care se află la nivelul nostru, singurul pe care – noi, oamenii de rând – suntem în stare să-l percepem.”⁹ Un argument al *comunicării dintre orizonturi* se regăsește – arată Doinaș – și în folclorul românesc ce evidențiază ruptura dintre lumi, dar afirmă în același timp posibilitatea de relaționare a acestora prin trecerea lui Făt-Frumos între tărâmurile: coborârea eroului în „cealaltă lume” afirmă existența unei „subterane a miracolului” despre care basmele noastre vorbesc în permanență.

Construită ca argumentație, *eșafodaj teoretic* pentru materia epică din precedentele capitole, partea a V-a aduce probe furnizate de *abordări filosofice moderne* ale problemei în cauză. Astfel, Doinaș introduce afirmații ale unui „gânditor român refugiat în Franța” fără a preciza numele acestuia și considerând, probabil, mai mult decât suficiente indiciile furnizate de citatele reproduse pentru identificarea autorului.

Expresiile inserate („mica rațiune”, „sfântul ternar”, „contradicția binară clasică” ce trebuie să devină ternară, „nivelele de Realitate” etc.) sunt concepte vehiculate de fizicianul și eseistul Basarab Nicolescu, iar unele reprezintă trimiteri la teoreme ale aceluiași autor. Argumentele invocate de către Doinaș în acest capitol din *Kilometrul zero*, fie că vin din zona mentalului colectiv (a cărui expresie este concretizată în basmele românești la care s-a făcut referire), fie că sunt creația unui gânditor modern cum este Basarab Nicolescu, converg către acreditarea unei idei comune, aceea că *realitatea este multietajată, iar între nivelele ei există comunicare* și tocmai acest lucru îl experimentează personajele acestei proze, un scriitor și ficțiunile create de el. *Teoremele poetice* ale lui Basarab Nicolescu, prin prisma cărora se cer înțelese multiple aspecte din fragmentul de roman (lucru demonstrat de altfel prin citarea repetată a unor sintagme ori enunțuri aparținând eseistului și fizicianului român), conferă o deosebită amplitudine și deschidere interpretativă textului.

În primul capitol, cel care face „pasul” *de la un nivel la altul* este un personaj dintr-o altă povestire a lui Doinaș (*Vizita stelei personale*): Roni Margulia. „Ființa de hârtie” nu calchiază gestul lui Augusto din Ceața lui *Unamuno*, în sensul că nu vine să își întâlnească „creatorul”, ci mai degrabă îl provoacă, întâlnindu-se doar cu fratele acestuia. Monologul autorului „decriptează” mecanismul prin care se face translația de la conceptele lui Basarab Nicolescu spre textul literar, adăugând și o sugestie expresionistă: „Să existe oare un exces de vitalitate în anumite personaje, care să nu se consume exclusiv în dimensiunea textului, ci «să

⁹ Ibidem, p. 32.

se reverse», exact ca ceasul lui Dali, peste marginea unei anumite realități?[...] Și dacă ar deveni cu adevărat «reale», la câte nivele ar fi eficiente?”¹⁰

Un alt gen de *trecere a hotarului* configurează al doilea capitol, cel în care e prezentată baia publică Symai, unde, revenit la distanță de peste 50 de ani, *scriitorul-personaj va repeta gestul creației*, experimentând „corporalizarea” unei ființe, conferind semnamente concrete siluetei nelămurite, care, ca orice personaj odată conturat, devine liber, avertizându-și creatorul să nu încerce să-i probeze consistența și precizându-i că se vor mai întâlni în împrejurări pe care acesta nici nu le bănuiește (modalitate de evidențiere a dispariției scriitorului ubicuu și de precizare a statutului aproape egal pe care îl posedă cel creat și creatorul său).

Tot o situație de *transcendere a nivelelor* pare să sugereze episodul visului pe care povestitorul din *Kilometrul zero* îl are referitor la persoana lui Grig Majoru, un fost prieten al său. Nivelul existențial pe care se plasează este cel al *visului*, zonă din care parvin însă neliniștitoare semnale către ceea ce numim „realitate”. Atâta timp însă cât se acceptă postulatele formulate de Basarab Nicolescu, acelea conform cărora „Nivelele de Realitate sunt nivele energetice”¹¹ și „Există tot atâtea nivele de percepție câte nivele de Realitate”¹², neliniștea naratorului din *Kilometrul zero* poate căpăta conotații nebănuite, comunicarea fiind posibilă în dublu sens, (semnalele venind dinspre vis spre lumea reală, dar plecând și în sens invers) și mărturisind tot despre misterioasa trecere între nivele diferite. Ca într-un fel de crescendo, în capitolul IV, tulburarea povestitorului este generată de sugerarea unei posibilități neașteptate, aceea privitoare la *propriul statut ontologic* care este *incert*: „- Dumneavoastră știți, m-a întrebat el cu o nedisimulată ironie, că sunteți personajul principal, care vorbește la persoana întâia, a unei povestiri născocite de... altcineva?”¹³

Dacă sintetizăm contextele de producere a comunicării între nivele de realitate prezentate de către Doinaș în *Kilometrul zero*, vedem *personajul* care iese din carte și ajunge în lumea reală, apoi *corporalizarea prin verbalizare* a unei ființe, *transmiterea de informații* dinspre și înspre lumea visului și, în final, un avertisment adresat *scriitorului* cum că el însuși trăiește doar într-o *ficțiune* care este *opera altcuiva*, în fapt tot atâtea modalități de ilustrare artistică a conceptelor vehiculate de Basarab Nicolescu, dar în același timp și o concretizare a modului în care poate funcționa în proza lui Doinaș discursul mixt teoretizat de eseistul cu același nume.

Personajul Cicerone Margulia reprezintă un liant între fragmentul de roman *Kilometrul zero* și povestirea *Vizita stelei personale*. Așezată sub semn mitologic de la bun început de către narator („Ori de câte ori venea vorba despre Roni Margulia, se vorbea inevitabil despre cerul intermediar...”¹⁴), istoria puțin obișnuită a acestui om se cere mai întâi „acreditată”. În acest scop, vocea emițătorului pare inițial *impersonală* și transmite *părerii ale colectivității*: „venea vorba”, „se vorbea”, „nu se știa”, „toată lumea era sigură”. Ideea pentru a cărei verosimilitate insistă naratorul în mod deosebit este aceea a *cerului intermediar*,

¹⁰ Ibidem, p. 24

¹¹ Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, Traducere din limba franceză de L. M. Arcade, Prefață de Michel Camus. Editura Junimea, Iași, 2007, p. 21.

¹² Ibidem, p. 25.

¹³ Ștefan Aug. Doinaș, *Kilometrul zero*, în rev. cit., p. 31.

¹⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Vizita stelei personale*, în *T de la Trezor*, Fundația Culturală Secolul 21, 2000, p. 188.

noțiune pe care are abilitatea de a o prezenta ca fiind emisă de ceilalți oameni. Pentru a spori soliditatea edificiului construit, naratorul vine cu aprecieri metatextuale și cu informații culturale: „Imaginea nu era chiar atât de nouă; ea dădea doar un alt cadru vechii credințe a Grecilor, conform căreia demonicul ar fi o forță impersonală, stăruind între oameni și zei; vestitul *daimon* bun al lui Socrate ar fi provenit din această zonă.”¹⁵ Apelul la mitologia greacă validează într-un fel afirmația referitoare la *cerul intermediar*, prin argumentul existenței unei lungi tradiții a credinței în demonic. Pomenirea lui Socrate și a daimonului bun al acestuia trimite de asemenea la istoria umanității, înscriind oarecum situația care urmează a fi relatată într-o *lungă serie a actelor omenеști* sau poate, într-un anume sens, limitativ, așa cum daimonul personal a devenit pentru filosoful grec un motiv de acuzație sub pretextul că nu respectă zeii cetății și se închină la zei noi, acest aspect, ca o *mise en abîme* să devină emblematic pentru Roni Margulia, a cărui stea personală, protectoare, se va întoarce până la urmă împotriva lui.

Fiind, pentru cei din jur, o personalitate fascinantă, Margulia reușește în tot ce își propune, fără niciun efort (primește un post în diplomație, își cumpără un yacht, este ales președinte al Concernului GM, intră în Academie etc.). *Misterul* din jurul lui este întreținut de o relație aparte cu steaua sa personală, legătură pe care el nu se sfiește să o afișeze, tratând cu dezinvoltură curiozitatea oamenilor și afirmând chiar că el este obiectul interesului stelelor și nu invers. Acesta își alege o soție cu numele Stela, își botează fiul Stelian, are vila păzită de cinci dogi, fiecare cu câte o stea în frunte, iar în biblioteca sa pot fi văzute zece studii ale aceleiași teme: o stea ca un fulg de zăpadă.

Amestecul inextricabil de *liber arbitru* și *predeterminare* din viața lui Margulia primește înțelesuri noi dacă-l privim prin prisma accepțiunii pe care Ștefan Aug. Doinaș o dă *demonicului* în eseul *Tragic și demonic*. Indiferent față de problemele eticului, constituit din elemente pozitive și negative, *demonicul* presupune o anumită ambiguitate a acțiunilor, implicând prezența continuă a paradoxului. Genialitatea este înțeleasă ca un simptom general al demonicului, iar în cazul unor oameni de acțiune, există o suită de gesturi și decizii care par susținute din afară de o putere supranaturală. Alcătuirea fenomenului demonic este considerată mai complexă decât o propune interpretarea religioasă, el presupunând, pe lângă trăsăturile negative (ce trimit spre zona satanicului) și caractere pozitive.

Omul demonic avansează prin viață cu un soi de febrilitate, mânat de propria combustie internă, iar momentul în care misiunea sa a fost îndeplinită, coincide cu acela în care este gata de plecare, devenind complet detașat de lumea aceasta. Pentru cineva neimplicat, pentru un observator extern, fenomenul se prezintă ca un fel de *revers al medaliei*, o întorsătură pornind de la care toate lucrurile ies pe dos. Dacă pentru omul comun o moarte nenaturală este doar un ghinion, o fatalitate, cu totul alta este situația omului demonic: „[...] moartea unei atare personalități nu este un accident: ea a fost de nenumărate ori prefigurată în numeroasele gesturi de cutezanță care au adus omul pe culmi. Mai curând încape aici mirarea asupra întârzierii cu care prăbușirea, neconținut riscată și invocată, se întâmplă.”¹⁶

Fenomenului fizic al morții violente din această lume îi corespunde în alt plan încetarea misteriosului ajutor și căderea în dizgrația demonilor. Într-un fel, *dispariția omului*

¹⁵ Idem, ibidem.

¹⁶ Ștefan Aug. Doinaș, *Lectura poeziei urmată de Tragic și demonic*, Ed. Cartea Românească, București, 1980, p. 478.

demonic înseamnă o revenire la cadrele obișnuite, fiindcă nașterea lui a fost o excepție, o abatere de la normă („Demonicul sparge fluxul temporal”¹⁷). Moartea omului *demonic*, indiferent dacă acesta a adus cu el revoluția, crima, capodopera ori aventura, elimină excepția și redă timpului fluxul său obișnuit.

Trăsăturile care compun profilul teoretic al *omului demonic* își găsesc în mare măsură *ilustrarea literară în personajul Roni Margulia*, ce pare să se plieze pe șablonul croit de însuși autorul său în urmă cu câteva decenii. Dozând cu abilitate ambiguitatea percepției („Aveai impresia că...”) naratorul subliniază *ajutorul supranatural* de care beneficiază protagonistul din partea unor forțe superioare („Legătura cu stelele nu i-o contesta însă nimeni”¹⁸), deoarece mereu un element imponderabil e cel care modifică situația, ca într-o lovitură de teatru, „o mână nevăzută” fiind cea care îi guvernează destinul. *Forța de iradiere* a omului *demonic* se regăsește în actele lui Margulia („brusca strălucire pe care o iradiam izbânzile lui”¹⁹), acesta fiind un ins care obține succesul chiar dacă în mod real contracandidatul său este mai valoros (dovadă modul în care este ales la Academie) sau chiar și atunci când în aparență nu are nicio șansă (alegerea sa în funcția de conducere a Concernului G M).

Conștient că niște forțe superioare vor decide *momentul retragerii* sale de pe scena vieții unde îndeplinise *un rol pre-scris*, Margulia îl ia ca apărător pe fostul său coleg de școală doar într-un gest de reverență și de recunoaștere a unui final care încheie *o existență aflată sub semnul excepției*. Copilul care îi dăduse primul ajutor din viața lui Margulia este avocatul care îl apără; acel băiat care jucase rolul „firului de nisip în scoică”²⁰, al elementului inițial al realizării carierei fulminante a lui Roni, este din nou alături de acesta și ciclul vieții este complet.

Victoria finală în proces – precizează naratorul - este una à la Pyrrhus, extrem de scump plătită; la două luni după aceasta, încep să apară semne ale declinului: Vega cea uriașă este otrăvită, Stela moare într-un accident, iar Stelian este rănit. Însuși Roni Margulia este găsit mort, după ce în preziua decesului său își făcuse ordine deplină între hârtii și îl lăsase ca administrator al averii și ca tutore al fiului său, pe nimeni altul decât pe narator. Niciun detaliu nu este oferit cititorului referitor la cauza decesului omului de afaceri, insistându-se doar pe faptul că acesta știuse ce și când avea să se întâmple.

Destinul omului demonic este ilustrat integral prin acest personaj al cărui parcurs de excepție, la fel ca și moartea sa surprinzătoare, au fost *decise în alt plan decât cel uman*; demonii din *cerul intermediar* i-au hotărât traiectoria fulminantă dar și retragerea, iar accidentul nașterii sale a fost șters brusc, fluxul temporal obișnuit reluându-și curgerea. Transgresiune a unor concepte de filosofie a culturii în operă literară, *Vizita stelei personale* reprezintă un *metatext* în sensul în care un text de ordinul întâi (*Tragic și demonic*), stă la baza celui de-al doilea (cel literar), ultimul dezvăluindu-și conotațiile prin raportare permanentă la conceptele vehiculate în sursa primară, *influența livrescă* fiind dinspre *filosoful Doinaș* către *Doinaș prozatorul*.

¹⁷ Ibidem, p. 479.

¹⁸ Ștefan Aug. Doinaș, *Vizita stelei personale*, în *T de la Trezor*, ed. cit., p. 190.

¹⁹ Idem, ibidem.

²⁰ Idem, *Tragic și demonic* în *Lectura poeziei urmată de Tragic și demonic*, ed. cit., p. 476.

Opere literare doinașiene în care se reflectă preocupări legate de transfigurări artistice ale unor concepte cu care operează în prezent transdisciplinaritatea au apărut și înainte ca autorul lor să poarte corespondența cu Basarab Nicolescu, ori anterior apariției amintitului articolul din *Curentul*; exemple edificatoare în acest sens sunt proze precum *Dialog cu inginerul hotarnic*, *A treia dimensiune* (care în volumul *T de la Trezor* apare cu titlul schimbat în *Existența plană*) sau *Câinele de piatră*, publicate în anul 1983, în *Almanahul literar*.

Personajul ce dă titlul prozei *Dialog cu inginerul hotarnic* are „ecou” într-o altă istorie literară: la fel ca în cazul lui Roni Margulia, chiar autorul face o conexiune pe care doar o lectură foarte atentă o dezvăluie: „Inginerul hotarnic” este pomenit și în *Kilometrul zero*²¹, acolo unde concepte ale transdisciplinarității erau explicit inserate (acest personaj fiind amintit în contextul discuțiilor despre Nivele de Realitate, orizontala ca dimensiune a omului de rând, filosofie și Intersecții posibile)! În *Dialog cu inginerul hotarnic*, discursul personajului eponim se constituie într-o aparentă pledoarie pentru Unitate: „-Vă rog să mă credeți – zicea el – că nouă nu ne place să divorțăm anumite noțiuni corelate: nu ne-am insinuat niciodată între râu și pădure, nici între casele care aparțin aceleiași familii patronimice, și nici între elementele unei serii, cum ar fi numerele aritmetice. [...] Frunza care cade e legată încă, sentimental, de creanga de pe care a căzut: nu le-am separat niciodată.”²² În planul declarațiilor, argumentele ar viza păstrarea coerenței și armoniei dintre elemente aparținând diverselor domenii: natură, știință, relații interumane. *Inginerul hotarnic*, simbol al totalei contradicții și falsități, se declară *om de știință* întregit cu *valențe umaniste*: „E drept, am învățat mai mult Trigonometrie și Heterofizică; dar totuși știm câtă cruzime și cât cinism se ascunde în maxima *Divide et impera...*”²³ Terifianta realitate este că *numai* ființa umană este supusă despărțirii (hotarul taie exact în două *doar* omul). Parabolică punere în scenă a relației călău-victimă, proza ilustrează teroarea individului confruntat cu un instrument al absurdului ce nu separă elemente ale mediului sau creații ale minții omenești, ci distruge ființa umană; acțiunea agentului agresor, indiferent că reprezintă un instrument al unui regim totalitar sau al unui alt tip de societate, produce suferință prin sciziunea întregului.

Un tulburător joc de perspective propune și o altă povestire, *Două globuri*, în care focalizarea este triplă și constant subiectivă. Cei trei naratori sunt *un om obișnuit* („slab, înalt, brunet, de un metru optzeci, cântărind 75 de kilograme”²⁴), *un omuleț* („care nu măsoară mai mult de cinci centimetri, care cântărește, probabil, vreo câteva grame”²⁵) și *artizanul*, mai mare decât ceilalți (îl numim astfel în absența unor determinări concrete), care este creatorul celor două globuri în care trăiesc celelalte ființe: „Am reușit să fac un glob de cristal, cu un omuleț în el și să-l introduc apoi într-un alt glob de cristal mai mare, în care se află un alt omuleț, ceva mai mărișor, identic cu cel dintâi”²⁶. Ideea (exprimată plastic de către unul dintre personaje) este a existenței *unor universuri concentrice, etajate*, pe modelul păpușilor rusești: „Așadar, trăiesc în ceva identic mie, așa cum un cerc se odihnește în în interiorul altui cerc mai mare. Este oare el treapta supremă a perfecțiunii la care particip eu însumi?”²⁷ Momentul

²¹ Ștefan Aug. Doinaș, *Kilometrul zero*, în rev. „Familia”, nr. cit., p. 30.

²² Idem, *Dialog cu inginerul hotarnic*, în *T de la Trezor*, ed. cit., pp. 62-63.

²³ Ibidem, p. 63.

²⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Două globuri*, în *T de la Trezor*, ed. cit., p. 29.

²⁵ Idem, ibidem.

²⁶ Idem, ibidem, p. 33.

²⁷ Ibidem, pp. 32-33.

privilegiat al descoperirii, al obținerii certitudinii că mai există alte orizonturi dincolo de cel al lumii tale, este asemănat cu cel al *revelației* finale sau al fericirii supreme: „Aș vrea să-ți spun că ceea ce încerc în asemenea clipe se numește *extaz*. Dacă aș putea să folosesc un anumit limbaj, poate anacronic însă extrem de fidel senzațiilor pe care le am, ar trebui să spun că în aceste trei zile am izbutit să-l văd pe Dumnezeu.”²⁸ Există însă o înfinitate a treptelor cunoașterii, iar surprizele survin la tot pasul, aspect sugerat de finalul deschis al povestirii, prin vocea care exprimă suverană îngăduință față de agitația ființelor din celelate dimensiuni („Culmea este că nici unul, nici altul habar n-au de existența mea”²⁹), lucru ce invită în mod clar cititorul să se întrebe și el în care cerc s-ar situa.

Sugestia unei realități din altă dimensiune este reluată și în altă proză, *Râsul*, în care unul dintre personaje se confruntă cu lucruri ce depășesc nivelul obișnuit de percepție și de înțelegere: „Cum era să cred în existența unei ființe invizibile care, din când în când, râde homeric pe deasupra noastră?”³⁰ Imaginea *păpușarului distant și ironic* este aici completată prin aceea a comunicării, posibile în momente privilegiate, dar aleatorii, între dimensiuni diferite: „Era un răs răcoros și impersonal, venind de undeva din adâncuri înalte, parcă s-ar fi deschis o lucarnă sănătoasă spre neant.”³¹

Al III-lea Congres AIVAF este o povestire despre *formele* în care se poate arăta realitatea („colegii săi aduceau pene și coarne care dovedeau că aceste viețuitoare dau o altă dimensiune realului insipid și banal”³²), despre *mistificarea* acesteia, despre *decriptarea eronată* a semnelor parvenite ori despre suprimarea deliberată a misterului. Imaginara AIVAF (Asociația Internațională a Vânătorilor de Animale Fabuloase) demonstrează cu prisosință că de la sublim la penibil nu este decât un pas. Falsificarea realității se poate întâmpla din motive diverse, de la meschine interese materiale, până la obtuzitate ori neînțelegere. *Granița dintre lumi* este prezentă, hiatusul se face simțit: simțul comun nu poate accepta unele manifestări neobișnuite și, în loc să le recunoască pur și simplu existența, încearcă *reducerea la ceva cunoscut* sau transformarea suprafirescului în trofeu cinegetic: vânătorii întruniți în luminișul Pădurii de Argint (eminesciană reminiscență exprimând tocmai inefabilul care nu poate fi cuantificat), plâng disperati că animalele fabuloase nu mai apar: „Mulți dintre ei aveau acum ochii împăienjeniți de lacrimi. Ce vor mai atârna, de acum înainte, pe pereții saloanelor din castele?”³³ Scopul devenit *uciderea* a ceea ce este diferit, a elementului care nu poate fi inclus în serie („secretarul asociației din Praga izbutise să doboare un inorog”³⁴) sau *izolarea* (crearea unei rezervații a animalelor fabuloase) sunt gesturi care traduc de fapt mișcări ale minții incapabile să accepte ceea ce depășește dimensiunile comune, rețezarea fabulosului și reducerea la un prag minimal, despuat de tot ce trece dincolo confortabilul simț comun.

Parabolică prezentare a constrângerilor și agresiunilor de tot felul, o altă proză, *Existența plană*, ar putea ilustra foarte bine procesul de „reeducare” din anii comunismului, uniformizarea și depersonalizarea (figurate prin sinistrul procedeu al „recondiționării” cu ajutorul „Tăvălugului”). Istorisirea prezintă uriașe cilindre din beton, metal sau lână care ar

²⁸ Ibidem, p. 33.

²⁹ Ibidem, p. 34.

³⁰ Ștefan Aug. Doinaș, *Râsul*, în *T de la Trezor*, ed. cit., p. 41.

³¹ Idem, ibidem, p. 44.

³² Idem, *Al III-lea Congres AIVAF*, în *T de la Trezor*, ed. cit., pp. 79-80.

³³ Ibidem, p. 80.

³⁴ Ibidem.

trebui să treacă peste toate ființele umane, astfel încât să le reducă la două dimensiuni; limbajul „dublu” al autorului vizează în egală măsură „scriitorii cu vocație curtenească” (ce ar fi putea fi astfel prezenți în propriile cărți sub formă de sugativă roz sau verde), „estetica portretului” care s-ar revoluționa prin expresivitatea profilului (posibilă aluzie la portretele „conducătorului iubit” dintr-o epocă revolută) sau „cetățenii merituoși” care ar putea obține, în funcție de serviciile aduse regimului, dublarea sau triplarea cartonului lor anatomic. Registrul social este camuflat în această proză sub aparențele unei istorii cu elemente insolite: „girafe dresate” vor ridica oamenii de pe trotuare, învățându-i din nou să umble, „canguri naționali” vor purta în buzunare indivizii incapabili să se adapteze sau „deșeurile umane” vor fi utilizate în locul statuilor.

Deosebit de interesantă este modalitatea de „vizualizare” a problemei în cauză, satira la adresa regimului fiind configurată de scriitor prin elemente cu trimitere la geometrie: se urmărește *eliminarea celei de a treia dimensiuni* și instituirea *existenței plane* pentru toți indivizii, ideea îi aparține unui *Inspector General cu Problemele Spațiului*, se identifică o altă repartizare a *câmpurilor vizuale*, s-ar reduce *spațiul de locuit* etc. *Eliminarea dimensiunii morale* (definitorie pentru ființa umană) și reducerea individului la o existență deformată sunt asociate excluderii celei de a treia dimensiuni: „O mulțime de neajunsuri grave, unele dăinuind încă din Antichitate, ar putea fi definitiv stârpite dacă oamenii ar accepta să ducă o existență plană.”³⁵

Configurări spațiale savant elaborate, universuri concentrice, desene geometrice și etajări dimensionale, ramificări ale realității, ciudate corespondențe temporale, reflecții despre statutul individului și raportul acestuia cu socialul sau cu divinitatea, avatari ai ființei umane, lumi paralele, întrezărite doar o clipă, personaje stranii, precum și încorporarea splendidă a unor concepte filosofice în istorii parabolice sunt doar câteva dintre aspectele incitante pe care prozele lui Doinaș le propun lectorului spre meditație.

Bibliografie

- Doinaș, Ștefan Aug., *Ce este transdisciplinaritatea?* în „Curentul”, 4 iunie 1998.
 Ștefan Aug. Doinaș, *Kilometrul zero*, în revista „Familia”, seria a V-a, anul 38 (138), nr. 5 (439).
 Doinaș, Ștefan Aug., *T de la Trezor*, Fundația Culturală Secolul 21, 2000.
 Ștefan Aug. Doinaș, *Lectura poeziei urmată de Tragic și demonic*, Ed. Cartea Românească, București, 1980.
 Nicolescu, Basarab, *Teoreme poetice*, Traducere din limba franceză de L. M. Arcade, Prefață de Michel Camus, Editura Junimea, Iași, 2007.
 Nicolescu, Basarab, *De la Isarlîk la Valea Uimirii*, Ed. Curtea Veche, București, 2011.

³⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Existența plană*, în *T de la Trezor*, ed. cit., p. 45.